

Лілія Сушенцева

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ

Сучасні соціально-економічні умови, які характеризуються швидкою переорієнтацією з однієї галузі професійної діяльності на іншу, визначають принципово нові вимоги до підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Стратегічною метою в модернізації освітянської діяльності є підготовка людини, здатної до ефективної життєдіяльності у ХХІ столітті [4]. У цьому контексті загострюється увага до проблеми виховання особистості, готової до успішної самореалізації у світі праці. Вирішення зазначеної проблеми можливе за умови підготовки професійно мобільного кваліфікованого робітника у професійно-технічному навчальному закладі.

Сьогодні постає проблема готовності педагогів професійної школи до формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників в умовах навчально-виробничого процесу професійно-технічного навчального закладу.

Метою статті є розкриття умов прояви проблеми професійної мобільності та психолого-педагогічної готовності педагогів професійної школи до її формування в учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Докорінна перебудова економіки України, що пов'язана з переходом до ринку, викликала значні зміни у сфері трудових відносин. Відсутність вільного ринку праці, жорстка регламентація економіки, негативне ставлення до зміни місця праці за радянських часів сьогодні змінилися кардинально в протилежному напрямі. Зниження попиту на робочу силу, скорочення вакансій, висока зайнятість у недержавному секторі економіки породили незвичні для нас явища – нестабільність трудового положення, необхідність пристосовуватись до швидко змінних умов ринку праці. Тож ми можемо говорити про те, що вже на межі тисячоліть досить гостро постала проблема професійної мобільності.

Теоретичні аспекти формування професійної мобільності розкриті в працях соціологів (О. Данкен, Е. Джексон, П. Сорокін та ін.), сучасні концепції професійної мобільності описані в працях Є. Іванченко, Т. Заславської, Л. Лісохіної, С. Макеєва, Л. Максимової та ін. Для нашого дослідження були також важливими роботи присвячені: проблемі мотивації особистості (Л. Божович, Є. Ільїн, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін.); соціалізації та орієнтації особистості у професійних цінностях (Є. Бондаревська); технологіям професійної підготовки (В. Беспалько, Е. Зеєр, І. Лернер, Г. Селевко та ін.).

Увага до проблеми професійної мобільності у професійній педагогіці

була звернена ще у 70-і роки ХХ століття. На той час професійну мобільність визначали переважно як готовність і здатність робітника до швидкої зміни виконуваних виробничих завдань, робочих місць і навіть спеціальностей в межах однієї професії чи галузі, здатність швидко освоювати нові спеціальності або зміни в них, що виникають під впливом технічних перетворень. Досліджуючи проблему професійної мобільності, М. Дьяченко та Л. Кандилович зауважують, що це здатність і готовність особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати знань і умінь, яких недостає для ефективного виконання нової професійної діяльності [1]. Е.Зеєр розуміє професійну мобільність як готовність і здатність робітника до зміни виконуваних виробничих завдань, освоєнню нових спеціальностей або змін у них, що виникають під впливом технічних і технологічних перетворень [2].

Проте, на нашу думку, такий підхід до розгляду цього поняття є не зовсім правильним, адже поза увагою залишаються професії типу «людина – людина», «людина – природа», «людина – художній образ». Підтвердженням цьому є думка Д. Чернилевського, який вказує на необхідність заміни при визначенні професійної мобільності понять, що стосуються тільки виробничих знань, умінь та навичок. Науковець пропонує замінити їх більш повною гамою знань, умінь та навичок, що є необхідними для охорони здоров'я, демографічного розвитку, збереження та розвитку національних традицій та культури, захисту оточуючого середовища тощо. Погоджуємось, що у такому трактуванні професійна мобільність набуває багатогранного поняття, що об'єднує в собі різні галузі знань і узагальнені уміння та навички.

Основою професійної мобільності, на думку М. Дьяченка та Л. Кандиловича, є високий рівень узагальнених професійних знань, володіння системою узагальнених професійних прийомів та умінь їх ефективно застосовувати для виконання будь-яких завдань в межах своєї професії [1].

Узагальнивши результати теоретичних досліджень, ми дійшли висновку, що професійна мобільність є неоднозначним і досить ємним поняттям, яке має складну структуру. Це інтегративна якість особистості, яка об'єднує в собі: сформовану внутрішню потребу до професійної мобільності (розвиток мотивації самоосвіти, розвиток мотивації досягнення, формування установки на самоактуалізацію, оптимістичне сприйняття дійсності, зміни професії); здібності до професійної мобільності (розвиток когнітивних здібностей, креативність, критичність мислення) та знаннєву основу професійної мобільності (загальноосвітні знання, загально професійні і професійні знання, ключові кваліфікації і компетенції, здатність до швидкого переносу знань). Вирішення означених завдань на основі традиційного когнітивного підходу, орієнтованого на репродуктивне засвоєння учнями спеціально відібраного педагогами визначеного обсягу знань та умінь, неможливе. І це підкреслюється в останніх наукових дослідженнях даної

проблеми. Науковці найчастіше розглядають її з позиції компетентнісного підходу [2, 3, 7]. В якості основного смислового конструкту цього підходу виступають базові (ключові, універсальні) компетенції, засвоєння яких і складає фундамент професійної компетентності, а отже і психолого-педагогічної готовності педагога професійної школи до функціональної діяльності, у тому числі й до формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників. Такий умовивід можна зробити на підставі досліджень науковців (Е. Зеєр, Л. Тархан, Ф. Ялалов та ін.), які говорять про те, що «в системі інженерно-педагогічної освіти в рамках компетентнісно-діяльнісного підходу досвід діяльності набуває нового смислу» [7, с. 142].

Наведене вище уможлиблює висновок про те, що сьогодні у професійно-технічному навчальному закладі потрібні такі викладачі і майстри виробничого навчання, які б були спроможними сформулювати в учнів якості притаманні професійно мобільному кваліфікованому робітнику. На жаль, в реальному житті ми спостерігаємо поглиблення суперечностей між вимогами до особистості і діяльності педагога професійної школи і фактичним рівнем його психолого-педагогічної готовності до виконання своїх професійних функцій.

Як зауважує В. Кремень, сьогодні постає завдання «формувати у системі освіти і поза нею людину, здатну успішно функціонувати в умовах постійних змін, сприймати мінливість світу не як неприємну тимчасову особливість життя, а як сутнісну характеристику власної життєдіяльності» [4, с. 91]. Дійсно сьогодні потрібен кваліфікований робітник з інноваційним типом мислення, культури і поведінки. Очевидно й педагог професійної школи сьогодні повинен уміти і бажати сприяти формуванню особистості учня, готувати його до професійної мобільності у майбутній самостійній професійній діяльності. Проте на теперішній час ми є свідками наслідків технократичного і екстенсивного підходів у підготовці педагогів професійної школи, що проявилось у «відчуженні» його від суспільства, від професійного навчального закладу, від учня [6].

Сучасні вчені, пропонуючи різні моделі педагога професійного навчання, значну увагу приділяють проблемі компетентності, що забезпечує педагогу продуктивне професійне функціонування. Проектування таких моделей ґрунтується на діяльності або її конкретних видах. Ми погоджуємося з думкою науковців, що при діяльнісному підході необхідно спиратися на квартет ЗУНД (знання-уміння-навички-досвід) [5]. Разом з тим цікавим, на нашу думку, є підхід запропонований Л. Тархан. Науковець переконана, що при компетентнісно-діяльнісному підході оновлена схема повинна мати вигляд квінтету: ЗУНДЗд (знання-уміння-навички-досвід-здатності).

Сутнісними координатами моделей педагога професійного навчання є змістовні компоненти, кількість яких залежить від евристичної сутності логіко-смислової моделі [2]. Міжкоординатний простір утворює психоло-

---

гічний потенціал особистості, тобто розкриває її можливості. Виходячи із основних напрямів діяльності педагога професійної школи (проектування, організація та управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів) науковці вважають, що компетентний педагог повинен володіти такими базовими компетентностями:

– когнітивною (професійно-педагогічна ерудиція), комунікативною (педагогічний такт, культура спілкування), психологічною (емоційна культура), риторичною (професійна культура мови), професійно-технічною (технології та методики навчання), професійно-інформаційною (моніторинг та діагностика навчальних досягнень учнів) (О. Белкін, В. Нестеров);

– освітньо-професійною (здатність до самостійного вирішення освітньо-професійних завдань, уміння самостійно одержувати знання, готовність до змін), навчально-пізнавальною (знання та вміння організації цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності, володіння креативними навичками, функціональна грамотність), інформаційно-інноваційною (здатність до самостійного пошуку, аналізу та відбору інформації, перетворенню, збереженню та передачі інформації), комунікативно-діловою (уміння захоплювати новими ідеями, створювати канали двосторонньої комунікації), системно-аналітичною (здатність систематизувати, нести відповідальність, уміння послідовно мислити і діяти), корпоративною компетентністю (уміння створювати команду, підтримувати співробітництво, здатність консультовати і будувати партнерські стосунки), соціокультурною (здатність взаємодіяти з людьми інших культур, мов та релігій, уміння аналізувати ситуацію на ринку праці), організаторською (здатність управляти людьми, уміння розставляти пріоритети, спрямовувати в потрібне русло ресурси, вести діловодство), рефлексивною (научуваність, готовність до самоаналізу, саморозвитку, саморегуляції) (Л.З. Тархан). Ми погоджуємося з думкою, що базові компетентності є багатофункціональними, оскільки у повсякденній педагогічній діяльності педагога професійного навчання приходиться виконувати величезну кількість професійних, організаційних, соціальних та інших завдань.

Заслуговує на увагу запропонована О. Пупишевою модель психолого-педагогічної компетентності педагога, яка включає такі компоненти: теоретичні (знання, особистісно-гуманістична орієнтація, системне сприйняття педагога), практичні (уміння, навички, орієнтація в предметній області, володіння педагогічними технологіями, здатність співставити свою діяльність з тим, що напрацьовано на рівні світової цивілізації взагалі), особистісні (професійно-значимі особистісні якості, педагогічне мислення, педагогічна рефлексія, педагогічний такт, педагогічне цілепокладання, педагогічна спрямованість) [5].

На нашу думку, запропонована модель психолого-педагогічної компетентності педагога професійного навчання дозволяє говорити про фахів-

---

ця, який має основні психолого-педагогічні знання, який оволодів професійними вміннями, який здатний не тільки проектувати свою діяльність, але й управляти педагогічним процесом. З позицій компетентнісного підходу особистість педагога професійного навчання розглядається в її внутрішній цілісності: професійне й особистісне тісно між собою пов'язані. Тому неможливо розглядати психолого-педагогічну готовність педагога професійної школи до діяльності по формуванню професійної мобільності в учнів професійно-технічних навчальних закладів поза розвитком особистості самого педагога. Дійсно, у своїй діяльності він виступає як особистість орієнтована на добровільне виконання певних соціально-моральних функцій у суспільстві і як індивідуальність зі своїм рівнем можливостей і здібностей. Отже, психолого-педагогічну готовність педагога можна вважати адекватну, пропорційну сукупності професійних, комунікативних, особистісних властивостей педагога, які дозволяють досягати якісних результатів у педагогічній діяльності, зокрема спрямованій на формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників.

За результатами досліджень науковців (Д. Ільясов, О. Ільясова, Ю. Шмарін та ін.) розвиток психолого-педагогічної готовності педагога відбувається найбільш ефективно в процесі проектно-дослідницької діяльності [3, 8]. Педагог професійного навчання переходить у пошуковий режим, він починає подумки перебудовувати свою діяльність з професійно-особистісною спрямованістю, яка впливає на рівень мотивації, підвищує ефективність діяльності та рефлексії. Саме вона дає педагогу можливість подивитися на свою працю з позицій іншої людини, визначає ставлення педагога до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Рефлексивні механізми мислення є основою для мобільності й самого педагога професійного навчання. Оскільки його здатність до регулювання власної інтелектуальної діяльності, вміння долати стереотипи, предметно розглядати саме знання, критично аналізувати його зміст, форми та методи професійного навчання створюють підґрунття для виявлення утруднень в роботі та сприяють свідомому пошуку оптимальних шляхів їх подолання. Разом з тим, рефлексія дозволяє виявити й сильні сторони педагога, намітити шляхи й конкретні способи їх закріплення та розвитку.

Суттєве значення для формування готовності педагога професійної школи до формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників має самоосвіта. Чим активніше педагог використовує нову інформацію для розвитку власної особистості, тим більший її «педагогічний вихід», тим новіша інформація перетворюється у знання учнів. І навпаки, якщо педагог лише виконує роль інформатора без особистісного переосмислення інформації, то відбувається обмеження використання її в роботі з учнями. Роль педагога як організатора «запуску» психолого-педагогічних механізмів, що забезпечують розуміння змісту навчання, формування професійної мобільності є незаперечною.

Отже, метою самоосвіти є всебічний розвиток педагога для забезпечення його готовності до застосування універсальних психолого-педагогічних знань і досвіду для вирішення професійних, управлінських, комунікативних, особистісних завдань, у тому числі й до формування професійно мобільного кваліфікованого робітника, який повинен володіти такими здатностями і уміннями: фундаментальними (глибокі предметні знання та теоретичні знання основ наук, здатність до аналізу й синтезу), інформаційні (здатність орієнтуватися в інформаційному просторі та використовувати інформаційні технології), дослідницькі (здатність і уміння організовувати педагогічну рефлексію та організовувати і проводити педагогічні експерименти), практичні (здатність знаходити вірний розв'язок, приймати оптимальне рішення, уміння організовувати пізнавальну діяльність учнів), креативні (здатність вдосконалити об'єкт, доповнюючи деталі), комунікативні (соціальний інтелект і толерантність, педагогічний такт), управлінські (здатність реалізовувати управлінські функції та приймати управлінські рішення).

Наші дослідження показують, що професійно-педагогічна готовність педагога професійного навчання до формування професійної мобільності найбільш повно реалізується в процесі проектної діяльності і передбачає здатність педагога відповідно своїм схильностям і можливостям уміло переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, тобто розширювати, поглиблювати її зміст, характер і рівень, проявляти свою професійно-педагогічну компетентність. Цілісна, компетентна, здатна до самостійного прийняття рішень особистість педагога професійної школи формується не через научування, а за допомогою рефлексії свого досвіду. Щоб реально вирішити проблему з формування психолого-педагогічної готовності педагога професійного навчання до діяльності з підготовки професійно мобільного кваліфікованого робітника необхідно ввести в критерії оцінки його професійно – педагогічної діяльності поряд зі знаннями ще й ключові компетенції (ключові кваліфікації, базові уміння, базисні кваліфікації тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – М.: Харвест, 2004. – 576 с.
2. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебное пособие / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.
3. Ильясов Д.Ф. особенности проектирования образовательных программ / Д.Ф. Ильясов, О.А. Ильясова // Школьные технологи. – 2004. – № 5. – С. 3–13.
4. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія.

- Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
5. Пупышева Е.Л. Профессиональная компетентность будущего учителя как общее условие формирования профессионально значимых личностных качеств / Е.Л. Пупышева // Наука и школа. – 2003. – № 6. – С. 5–8.
  6. Слостенин В.А. Педагогика: учебное пособие / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
  7. Тархан Л.З. Теоретические и методические основы формирования дидактической компетентности будущих инженеров-педагогов: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Тархан Ленуза Запаевна. – К., 2008. – 436 с.
  8. Шмарин Ю.В. Социологический аспект проектирования образовательных систем / Ю.В. Шмарин // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 15–20.